

บทที่ 3 วิธีดำเนินการศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาชุมชนเผ่าปกากะญอบ้านหนองหลัก เป็นการศึกษากระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพร ผู้ศึกษามุ่งเน้นกลุ่มหมอพื้นบ้านที่เกี่ยวข้องกับการใช้สมุนไพร เครื่องมือการสืบทอด และกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญา ซึ่งผู้ศึกษาได้เข้าไปศึกษาด้วยตนเอง เพื่อรวบรวมข้อมูลในด้านที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพร เพื่อให้เข้าใจถึงบริบทปรากฏการณ์ของชุมชนในกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพร ตลอดจนศึกษาถึงความเป็นอยู่ของชุมชนที่ต้องอาศัยทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิต ซึ่งผู้ศึกษาได้เข้าไปเก็บข้อมูลเป็นช่วงๆ ตามขั้นตอนของการจัดเก็บข้อมูล และเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในประเด็นที่ยังขาดหาย

การศึกษานี้ได้อาศัยวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และได้ดำเนินการไปตามขั้นตอนดังนี้

- 3.1 การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน
 - 3.1.1 การวางแผนด้านข้อมูล
 - 3.1.2 การศึกษาข้อมูลจากเอกสารและบุคคล
 - 3.1.3 การศึกษาและสำรวจข้อมูลเบื้องต้นในพื้นที่
- 3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา
- 3.3 วิธีเก็บและรวบรวมข้อมูล
- 3.4 การตรวจสอบข้อมูล
- 3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน

3.1.1 การวางแผนด้านข้อมูล

ได้วางแผนการเก็บข้อมูลโดยการนำวัตถุประสงค์หลัก มาแตกเป็นวัตถุประสงค์ย่อย ซึ่งในวัตถุประสงค์ย่อยจะมีประเด็นต่างๆ แยกย่อยลงไปอีก เพื่อนำไปสร้างเครื่องมือ

สำหรับเก็บข้อมูลในภาคสนาม โดยจัดทำเป็นตารางจัดทำข้อมูลซึ่งตารางจัดทำข้อมูล (ภาคผนวก ข) มีหัวข้อสำคัญคือ

1. วัตถุประสงค์หลัก
2. วัตถุประสงค์ย่อย
3. ประเด็น
4. แหล่งข้อมูล
5. เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล
6. การวิเคราะห์ข้อมูล

นำประเด็นต่างๆ ในตารางจัดทำข้อมูลมาพิจารณาเพื่อนำไปทำโครงสร้างคำถาม ซึ่งเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล และดำเนินการศึกษาตามขั้นตอนต่างๆ ที่วางแผนไว้

3.1.2 การศึกษาข้อมูลจากเอกสารและบุคคล

ผู้วิจัยได้ค้นคว้าและได้พยายามหาความรู้จากเอกสารทางวิชาการ ตำรา และบทความต่างๆ ตลอดจนรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งประเด็นสำคัญของการศึกษาคือกระบวนการสืบหาค้นคว้าความรู้ภูมิปัญญาด้านการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพร ของชนเผ่าปกากะญอ โดยผู้วิจัยได้ค้นคว้าและทำความเข้าใจแนวคิดทฤษฎีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อที่จะสามารถอธิบายและวิเคราะห์ประเด็นที่สนใจและนำมาเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย เอกสารที่ใช้เป็นข้อมูลในการศึกษาวิจัย เช่น คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพ เอกสารพัฒนา การแพทย์แผนไทย การสืบหาค้นคว้าความรู้ เครื่องมือการเรียนรู้ ภูมิปัญญาชาวบ้านในการดูแลสุขภาพ และรายงานการวิจัยต่างๆ

การศึกษาข้อมูลจากบุคคลเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งหลังจากที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารต่างๆ เพื่อให้เกิดความชัดเจนและมั่นใจ มากยิ่งขึ้นจึงได้ปรึกษากับอาจารย์ที่ปรึกษาในประเด็นที่ผู้วิจัยสนใจศึกษา นอกจากอาจารย์ที่ปรึกษาแล้ว ผู้ศึกษายังได้ปรึกษาแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับผู้มีความรู้ เช่น อาจารย์วสันต์ ปัญญาแก้ว ผู้ที่มีประสบการณ์ในการศึกษาและทำงานวิจัยเชิงคุณภาพ

3.1.3 การศึกษาและสำรวจข้อมูลเบื้องต้นในพื้นที่

ผู้ศึกษาเลือกพื้นที่ในชุมชนของชนเผ่าปกากะญอ บ้านหนองหลัก ตำบลตะเคียนปม อำเภอทุ่งหัวช้าง จังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมกับหัวข้องานวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งผู้ศึกษาวิจัยมีเหตุผลในการเลือกพื้นที่แห่งนี้ในการทำการศึกษาวิจัย คือ ชุมชนนี้เป็นพื้นที่ที่ชนเผ่าปกากะญอ

อาศัยอยู่และเป็นหมู่บ้านเดียวที่แวดล้อมไปด้วยชุมชนพื้นเมือง เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ วิถีชีวิตของชุมชนยังผูกพันกับการใช้สมุนไพรดูแลสุขภาพ เป็นชุมชนที่มีหมอพื้นบ้านที่ทำรักษาโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ ด้วยสมุนไพร และมีการสืบทอดความรู้ในการใช้สมุนไพรจากรุ่นหนึ่งสู่อีกต่อๆ กันมาจากบรรพบุรุษ

เมื่อคัดเลือกพื้นที่ ที่ทำการศึกษาค้นคว้าแล้ว ผู้วิจัยจึงเข้าไปในพื้นที่เพื่อรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นของพื้นที่และเพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์การศึกษาให้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้องได้ทราบ ตลอดจนได้ติดต่อประสานงานกับผู้นำชุมชนในหมู่บ้านที่เกี่ยวข้องเพื่อสร้างความเข้าใจและขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลตามประเด็นต่อไปนี้

การศึกษาภูมิปัญญาด้านพืชสมุนไพร ผู้ศึกษาได้ทำการพูดคุยกับหมอพื้นบ้านที่มี การใช้สมุนไพรในการรักษาพยาบาล โดยสอบถามที่มาของความรู้ที่ได้รับความรู้ในการใช้ พืชสมุนไพรมาจากแหล่งใด มีการสั่งสอนและสืบทอดในลักษณะใด มีคุณค่าทางการรักษา เป็นอย่างไร วิธีการใช้สมุนไพรตลอดจนวิธีคิด และความเชื่อ พิธีกรรม จารีตประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการใช้สมุนไพรเป็นอย่างไร รวมถึงการจัดสนทนากลุ่มของผู้รับการสืบทอดในลักษณะที่เป็น ศิษย์หมายถึงผู้ที่รับการถ่ายทอดสูตร ตำรายาสมุนไพรที่ผู้ถ่ายทอดได้ดูแลพฤติกรรมความตั้งใจ และความสนใจของผู้ที่จะมาเป็นศิษย์จนแน่ใจว่าสามารถที่จะทำการสืบทอดได้ และนำสมุนไพรไป รักษาเยียวยาผู้อื่นได้ต่อไป และผู้ที่ไม่เป็นศิษย์ หมายถึง ผู้ที่เคยรับเอาสูตรตำรายาสมุนไพรเพื่อนำไปใช้ในการแก้ไขและบำบัดความเจ็บป่วยของตนเองและบุคคลในครอบครัว

3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อให้ได้ข้อมูลและคำตอบที่ตรงกับความเป็นจริง และครอบคลุมวัตถุประสงค์การศึกษาที่ตั้งไว้ ได้ใช้วิธีการศึกษาที่หลากหลาย เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนอย่างแท้จริงจึงใช้เครื่องมือในการศึกษาดังนี้

3.2.1 การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) และใช้คำถามในการ สัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง โดยมีประเด็นการสัมภาษณ์ดังต่อไปนี้

1. ภูมิปัญญาด้านพืชสมุนไพร การก่อเกิดภูมิปัญญา และกระบวนการสืบทอด ภูมิปัญญา

- มีการนำพืชสมุนไพรมาประกอบอาหารและทำยา อย่างไร
- มีการนำพืชสมุนไพรมาใช้ประโยชน์ในด้านการใช้สอย อย่างไร

- มีการนำพืชสมุนไพรมาใช้ประโยชน์ตามพิธีกรรมความเชื่ออย่างไร
- 2. การจัดการพืชสมุนไพร
 - การคัดเลือก การเพาะแสวงหา การปลูก
 - การเก็บเกี่ยว
 - การแปรรูปและการนำไปใช้
- 3. ความหลากหลายของพืชสมุนไพร
 - เชิงชีวภาพ พืชล้มลุก พืชยืนต้น
 - ประเภทและชนิดของสมุนไพร ที่มีอยู่ในชุมชน
- 4. กระบวนการสืบทอดภูมิปัญญา
 - สถาบันที่ทำหน้าที่สืบทอดภูมิปัญญา บทบาทของสถาบันครอบครัว สถาบันทางการแพทย์ สถาบันการศึกษา
 - บุคคลที่ทำหน้าที่สืบทอด หมอพื้นบ้าน ผู้รับการสืบทอด ลูกศิษย์ โดยตรง ไม่เป็นศิษย์
- 5. การจัดการพืชสมุนไพรตามธรรมชาติ
 - ความคงอยู่ของชนิดพืชสมุนไพรในธรรมชาติ
 - การขยายพันธุ์พืชสมุนไพร
 - การอนุรักษ์พืชสมุนไพรในธรรมชาติ

หลังจากที่ผู้วิจัยเข้าไปสร้างความคุ้นเคยกับชาวบ้านแล้ว จึงทำการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการเป็นการพูดคุยกันอย่างเรียบง่าย ไม่เป็นทางการ และไม่เคร่งครัดในขั้นตอนและลำดับคำถาม ผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ หมอพื้นบ้าน และผู้ที่เป็นศิษย์ และไม่เป็นศิษย์

3.2.2 การสังเกต ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และเทคนิคแบบไม่มีส่วนร่วม (Non - Participant Observation) ควบคู่กันไป โดยผ่านการเข้าร่วมพิธีกรรม และการดำรงชีวิตประจำวันเพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์

3.2.3 การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) จะทำการสนทนากลุ่มหลังจากสัมภาษณ์ การสังเกต และเก็บมูลแล้วระยะหนึ่ง โดยนำข้อมูลที่ได้มาเปิดประเด็นสนทนาตามหัวข้อดังต่อไปนี้

1. มีการใช้ภูมิปัญญาในการจัดการพืชสมุนไพรอย่างไร
2. ความจำเป็นมากน้อยแค่ไหนที่จะต้องใช้ภูมิปัญญาในการจัดการชนิดและจำนวนของพืชสมุนไพร

- รายชื่อ / ประเภท สมุนไพรที่มีใช้ในชุมชน
- มีความจำเป็นมากน้อยแค่ไหนที่จะต้องสืบทอดและอนุรักษ์พืชสมุนไพร
- ใคร หรือ สถาบันใดบ้างที่ควรจะทำหน้าที่สืบทอดภูมิปัญญา
- มีการสืบทอดความรู้ในการใช้สมุนไพรอย่างไร
- ชนิดของพืชสมุนไพรตามธรรมชาติปัจจุบันมีชนิดใดบ้าง ความอุดมสมบูรณ์ปัจจุบันแตกต่างจากเมื่อก่อนอย่างไร มีการจัดการอย่างไรเพื่อความคงอยู่ของพืชสมุนไพรในท้องถิ่น

3.2.4 วัตถุประสงค์ที่นำไปใช้ใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาวิจัย ได้แก่ แบบบันทึกข้อมูล โดยได้จัดเตรียมตามประเด็นไว้ก่อนเพื่อสะดวกในการจัดหมวดหมู่ของข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล บันทึกภาพกิจกรรม และปรากฏการณ์ต่างที่เกิดขึ้นในขณะที่เก็บข้อมูล

3.3 วิธีการเก็บและรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีข้อมูลหลายส่วนที่ทำการรวบรวม ประกอบกันเพื่อให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการศึกษาผู้วิจัย ได้แบ่งการทำงานออกเป็น 1 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 เป็นระยะที่ผู้วิจัยได้เข้าไปสำรวจชุมชน เพื่อศึกษาสภาพชุมชนและแหล่งข้อมูลพื้นฐานของชุมชน และเยี่ยมเยียนหมอพื้นบ้านเพื่อทำความเข้าใจและแจ้งวัตถุประสงค์ให้ทราบ สำหรับข้อมูลเกี่ยวกับสภาพทั่วไปของชุมชน สภาพภูมิประเทศ การตั้งถิ่นฐานของชุมชน โครงสร้างพื้นฐานของหมู่บ้าน ข้อมูลส่วนหนึ่งศึกษาจากเอกสารต่างๆ จากหน่วยงานราชการและอีกส่วนหนึ่งจะทำการพูดคุยกับผู้นำชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้อาวุโสที่มีความรู้ในส่วนที่เกี่ยวข้อง หลังจากได้ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนแล้ว ผู้วิจัยจะได้สอบถามถึงข้อมูลที่เน้นที่ตัวบุคคล ได้แก่ หมอพื้นบ้านและศิษย์ผู้รับการสืบทอด ทั้งแบบเป็นศิษย์โดยตรงและไม่เสนอตัวเป็นศิษย์เกี่ยวกับการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรในชุมชน โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

ระยะที่ 2 หลังจากได้ข้อมูลพอสมควรจากระยะที่หนึ่งแล้วจะทำการนัดหมายผู้ให้ข้อมูลเพื่อทำการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อจะได้ทราบข้อมูลเพิ่มเติม และใช้เวลาในช่วงนี้เพื่อการเดินทางเข้าออกชุมชนเป็นระยะๆ เพื่อเก็บข้อมูลจากชุมชนในประเด็นที่ยังตกหล่นหรือขาดหายไป เพื่อให้ได้ข้อมูลเพียงพอและสามารถนำมาวิเคราะห์และประมวลผลได้อย่างสมบูรณ์

3.4 การตรวจสอบข้อมูล

หลังจากเก็บรวบรวมข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยจะทำการตรวจสอบความสมบูรณ์ ความครบถ้วน และครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้ โดยอาศัยวิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ซึ่งมีวิธีการดังนี้

1. การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) โดยตรวจสอบแหล่งข้อมูลที่ได้มาซึ่งประกอบด้วย เวลา สถานที่ บุคคล แล้วดูว่าถ้าข้อมูลที่ได้มานั้น ต่างเวลา ต่างสถานที่ และต่างบุคคล ในการให้ข้อมูลนั้นจะเหมือนกันหรือไม่ ถ้าหากข้อมูลที่ได้มานั้นเหมือนกันหรือซ้ำกัน ผู้วิจัยถือว่าข้อมูลนั้นเป็นข้อมูลจริงและเชื่อถือได้

2. การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation)

ผู้วิจัยจะใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรม ควบคู่กับการซักถามสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม พร้อมทั้งศึกษาข้อมูลจากเอกสารประกอบ

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้ศึกษาได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นเชิงพรรณนา หลังจากรวบรวมข้อมูลแล้วจะนำข้อมูลมาจัดหมวดหมู่และนำมาสังเคราะห์จากเนื้อหาที่ได้ และนำมาเขียนรายงานเชิงพรรณนา โดยแยกประเด็นการวิเคราะห์ ออกเป็น 2 ส่วน คือ

1. ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทชุมชนที่ศึกษา ในประเด็นนี้ผู้ศึกษาได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ในส่วนของความเป็นมาของชุมชน สภาพทั่วไปของชุมชนข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านและปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการจัดการความหลากหลายในประยุกต์ใช้สมุนไพร หลังจากได้ข้อมูลแต่ละครั้งจะมีการจดบันทึก ตรวจสอบข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์และวิเคราะห์ โดยการแยกแยะข้อมูลออกเป็นหมวดหมู่ วิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ความน่าเชื่อถือของปัจจัยต่างๆ โดยแบ่งกลุ่ม แบ่งประเภท และสร้างความสัมพันธ์ เชื่อมโยงตามกรอบแนวคิดและตัวแปรแล้วนำข้อมูลที่ได้แต่ละครั้งวิเคราะห์ซ้ำแล้วซ้ำอีก จนได้ข้อมูลครบถ้วนจึงจะนำมาสรุปตีความ สร้างข้อสรุปแบบอุปมัย (Induction) จนกระทั่งมีความมั่นใจในข้อมูลก่อนเขียนรายงาน

2. วิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับเนื้อหาของการวิจัย โดยวิเคราะห์ข้อมูลจากการสังเกตและการจัดสนทนากลุ่ม โดยจัดหมวดหมู่ของข้อมูลที่ได้ตามประเด็นศึกษา และนำมาวิเคราะห์สร้างความสัมพันธ์ในประเด็นกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาและการจัดการความหลากหลายของพืช

สมุนไพร ตลอดจนการจัดการการใช้ประโยชน์ การบำรุงรักษาและการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรตามธรรมชาติและการจัดการพืชสมุนไพรที่นำมาปลูกเพื่อใช้ประโยชน์ทดแทนการสูญเสียพันธุ์ เพื่อการบำรุงรักษาพันธุ์ให้ยังคงอยู่อย่างยั่งยืนโดยจำแนกเป็น

2.1 ภูมิปัญญาการจัดการความหลากหลายพืชสมุนไพร

- การจัดการแบบผสมผสาน
- การจัดการแบบเป็นทางการ

2.2 กระบวนการสืบทอดภูมิปัญญา ด้านการจัดการพืชสมุนไพรของชนเผ่าปกากะญอ

- การรับรู้
- กระบวนการเรียนรู้ การถ่ายทอด
- การส่งต่อองค์ความรู้

2.3 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญา

- ปัจจัยภายใน

ได้แก่ ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ วิถีปฏิบัติ หรือเป้าหมายการนำภูมิปัญญาไปใช้

- ปัจจัยภายนอก

ได้แก่ ความเชื่อและค่านิยมสมัยใหม่ วิถีปฏิบัติตามวัฒนธรรมสมัยใหม่ การได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานภายนอกชุมชน

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright© by Chiang Mai University

All rights reserved